

Research Paper

A Systematic Review of Nomadic Education: Nature, Challenges, and Strategies

Taiebeh Namdari ^{1*}, Pedram Safari ²

1. Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Kermanshah Branch.

2. Department of Educational Sciences, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran.

Article Info:**Received:** 2026/02/08**Accepted:** 2026/07/17**PP:** 85-101Use your device to scan and
read the article online:**DOI:** 10.22098/ael.2026.1936
6.1696**Keywords:**Nomadic Education,
Educational equity, Mobile
Learning, Systematic
Review.**Abstract**

Background and Objective: Nomadic education represents one of the most challenging domains of public policy, situated at the intersection of efforts to achieve educational equity and the ecological realities of nomadic life. Despite its extensive historical and institutional background, it continues to face profound structural and functional paradoxes, particularly in contexts where formal education systems are grounded in sedentary criteria such as fixed academic calendars and continuous school attendance.

research methodology: This study systematically examines three dimensions of the nomadic education system—its nature, challenges, and solutions—through a systematic review using a qualitative content analysis approach. The research synthesizes findings from 19 selected scientific documents within national contexts (with a focus on Iran and the Qashqai tribe) and international experiences (particularly Nigeria and Kenya). The documents were selected through purposive sampling; data were extracted using structured note-taking forms and analyzed through qualitative coding. To enhance credibility, peer debriefing was employed.

Findings: The findings indicate that the nature of nomadic education has historically oscillated between the objectives of “political control and sedentarization” (e.g., the Truman Point Four Program) and “developmental and equity-oriented goals” (such as Bahmanbeigi’s educational model). Today, it faces a fundamental paradox: rigid formal systems often perceive nomadic communities as unsuccessful due to their non-conformity with sedentary criteria. In terms of challenges, mobility and seasonal migration constitute the primary structural barrier, leading to learning discontinuities. Deeper challenges include institutional misalignment with tribal social structures, severe inequalities in resource distribution, and the digital divide, which restricts access to emerging educational opportunities. The analysis of proposed solutions suggests that shifting from static models toward flexible and hybrid approaches—such as mobile schools, semi-mobile schools, and offline e-learning—alongside curriculum localization and the revitalization of local teacher-training centers, represents the most effective pathway for sustainability.

Conclusion: The study concludes that the success of nomadic education lies not in transforming the nomadic lifestyle, but in a paradigmatic shift toward aligning schooling with the rhythm of migration and recognizing diversity in educational models.

Citation: Namdari T., Safari P. (2026). A Systematic Review of Nomadic Education: Nature, Challenges, and Strategies. *Journal of Applied Educational Leadership*, 7(3), 85-101. In Persian <https://dx.doi.org/10.22098/ael.2026.19366.1696>

***Corresponding author:** Taiebeh Namdari**Address:** Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Kermanshah Branch.**Tell:** 09183316939**Email:** tnamdari07@gmail.com

Extended Abstract

Introduction:

Ensuring educational equity for nomadic communities, characterized by a mobile and transhumant lifestyle, remains one of the most challenging mandates of governance systems. Conventional educational models, predicated on sedentary-centric assumptions, often fail to address the dynamic needs of these communities, thereby marginalizing them in macro-policy frameworks. In the historical context of Iran (particularly within the Qashqai tribe), nomadic education has traversed a tumultuous path from traditional *Maktab*s to modern interventions. While early initiatives, such as Truman's Point Four Program, were largely driven by instrumental and political agendas aimed at facilitating sedentarization and control, the emergence of the Bahmanbeigi approach sought to foster development, social mobility, and the reduction of class stratification alongside literacy. However, research indicates that the sustainability of this system cannot be achieved merely by establishing schools; rather, it requires "institutional incongruence" to be resolved by adapting the school to the tribe's cultural and economic structures.

From a pathological and comparative perspective, both global literature (drawing on experiences from Nigeria and Kenya) and national studies highlight a "fundamental paradox": rigid formal systems perceive nomads as "failed" due to their non-compliance with static criteria (Krätli, 2001). These challenges have acquired more complex dimensions in the contemporary era. On the one hand, the current curriculum, by neglecting the indigenous ecosystem and culture, has assumed an alienating function. On the other hand, the "digital divide" and the lack of ICT infrastructure hinder the effective utilization of modern technologies and mobile learning (m-learning) to overcome geographical constraints.

Given the fragmentation of studies across historical, sociological, and educational technology domains, there is a distinct lack of a comprehensive picture that integrates these various dimensions. Consequently, the present study aims to conduct a systematic review to analyze and categorize the "nature," "challenges" (structural, institutional, and technological), and "strategies" of nomadic education. By synthesizing national and global findings, this research seeks to provide a coherent framework for transitioning from settlement-based policies to mobility-compliant strategies.

Methodology:

The present study is applied in terms of purpose and utilizes a systematic review method combined with a qualitative content analysis approach. The primary objective was to systematically collect, evaluate, and synthesize fragmented evidence found in the research literature (including historical, phenomenological, comparative, and policy studies) to provide a cohesive framework regarding the "nature," "challenges," and "strategies" of nomadic education. The statistical population encompassed all valid documents in both national and global contexts, screened via purposive sampling. Ultimately, 19 distinct documents (focusing on Iranian experiences with the Qashqai tribe and global experiences centered on Nigeria and Kenya) were selected as the final sample following the PRISMA guidelines.

Data were collected using a structured data extraction form based on the library method. For data analysis, a qualitative content analysis with a hybrid approach (inductive and deductive) was employed across three phases of open, axial, and selective coding. Through this process, key propositions were initially identified, then categorized based on semantic affinity, and finally integrated into the main conceptual dimensions. To ensure the trustworthiness of the findings, criteria such as auditability and triangulation were applied; by utilizing diverse sources and integrating various perspectives (historical, sociological, and managerial), the rigor and validity of the final analysis were guaranteed.

Results:

The systematic analysis of the selected documents reveals that the nature of nomadic education is characterized by a "fundamental paradox" (Krätli, 2001), wherein rigid formal systems perceive nomads as "failed" due to statistical metrics, ignoring their complex indigenous management skills. Historically, this system in Iran transitioned from traditional *Maktab*s to modern interventions; initially driven by political agendas such as Truman's Point Four Program for sedentarization and anti-communism (Heydari & Bineshifar, 2017), and later evolving into a developmental model under Bahmanbeigi, aiming for social mobility and cultural reform (Abbasi, 2018). However, the sustainability of this institution relies heavily on "institutional congruence" with the tribal structure (Hajinaseri & Yazdanpanah, 2021). Currently, the system faces critical structural challenges, primarily "mobility and migration," which disrupts the learning continuity (Abdoli, 2015; Mousavi et al., 2025), exacerbated by severe "inequality in resource distribution" (Heydarzadegan & Sandughdaran, 2017) and a "digital divide" that hinders the use of ICT (Aderinoye et al., 2007). Furthermore, the curriculum is often viewed

as a threat to indigenous culture due to a lack of flexibility (Azimi Aghbolagh et al., 2025). To overcome these barriers, the literature suggests a paradigm shift towards flexible management models—such as mobile and semi-mobile schools (Tahir & Muhammad, 2021)—supported by "contextualized curriculum" integrating indigenous skills like peace education (Madani et al., 2024), and the revival of "indigenous teacher training" centers to ensure cultural competence (Farmahini Farahani et al., 2021).

Dimension	Key Studies	Key Findings & Concepts
1. Nature & History	Krätli (2001)	The Fundamental Paradox: A conflict between static school metrics and dynamic nomadic reality.
	Hajinaseri & Yazdanpanah (2021)	Institutional Congruence: Success depends on the school's adaptation to the tribe's socio-political structure.
	Heydari & Bineshifar (2017)	Historical Shift: Evolution from political control (<i>Truman's Point Four</i>) and sedentarization to developmental goals (<i>Bahmanbeigi Model</i>) focusing on social mobility.
	Abbasi (2018)	
2. Challenges	Abdoli (2015)	Mobility Factor: Seasonal migration is the primary structural barrier causing learning discontinuity and teacher absenteeism.
	Mousavi et al. (2025)	
	Heydarzadegan (2017)	Inequality & Exclusion: Severe disparity in resource allocation, educational spaces, and teacher distribution compared to urban areas.
	Koissaba (2017)	
	Azimi Aghbolagh (2025)	Content & Tech Gaps: Curriculum inflexibility threatening indigenous identity; Digital divide and lack of infrastructure (electricity/internet).
	Aderinoye et al. (2007)	
3. Strategies	Tahir & Muhammad (2021)	Flexible Models: Implementing mobile schools (tent schools), semi-mobile units, and leveraging <i>m-learning</i> powered by solar energy.
	Koissaba (2017)	
	Madani et al. (2024)	Curriculum Localization: Integrating indigenous knowledge (e.g., Peace Education, handicrafts) and designing place-

	Rahimi Pordanjani (2023)	based packages for pre-schoolers.
	Farmahini Farahani (2021) Jahangiri et al. (2025)	Management & HR: Decentralizing management to align with migration calendars and recruiting/training indigenous teachers for cultural compatibility.

Discussion and conclusion

The systematic analysis reveals that nomadic education is deeper than a mere pedagogical challenge; it is a complex phenomenon that has historically fluctuated between "political control" (e.g., Truman's Point Four) and "cultural development" (e.g., the Bahmanbeigi School). The nature of this system is entangled with a "fundamental paradox" (Krätli, 2001), wherein the static metrics of formal education clash with the fluid realities of nomadic life, leading to the unjust labeling of nomadic students as "failed." While "mobility and migration" represent the most visible structural barriers (Abdoli, 2015), deeper challenges lie in "severe inequality in resource distribution" and "content alienation," where the curriculum ignores indigenous knowledge, turning schools into isolated islands within the tribal ecosystem. Ultimately, this study concludes that the current paradigm based on "denying migration" has reached an impasse. Educational sustainability and equity can only be achieved through a "paradigm shift" towards "adapting the school to the migration rhythm," embracing flexible models (including hybrid, mobile, and offline e-learning schools), and reviving "indigenous teacher training."

Based on the findings, at the practical level, it is recommended that policymakers officially recognize the diversity of educational models by authorizing "hybrid schools" (combining face-to-face and offline virtual learning). Furthermore, specialized task forces should be established to integrate subjects aligned with nomadic life skills (such as modern animal husbandry and environmental health) into the formal curriculum. Additionally, equipping mobile schools with solar panels to facilitate educational technology and reopening "Nomadic Teacher Training Centers" to recruit local personnel are essential steps. At the research level, given the existing gaps, it is suggested to conduct "phenomenological studies" to deeply understand students' lived experiences regarding the home-school conflict, as well as "interventionist evaluation research" to assess the actual effectiveness of mobile learning tools in areas lacking internet infrastructure.

Reference:

- Abbasi, A. (2018). Investigation and analysis of nomadic education goals based on Bahmanbeigi's educational viewpoints: Qualitative content analysis. *Research in Teaching*, 6(3), 123-146. [In Persian]
- Abdoli, M. (2015). The challenge of nomadic migration and nomadic schools. *Theory and Practice in Curriculum*, 3(5), 5-22. <https://sid.ir/paper/241880/fa> [In Persian]
- Aderinoye, R. A., Ojokheta, K. O., & Olojede, A. A. (2007). Integrating mobile learning into nomadic education programme in Nigeria: Issues and perspectives. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 8(2), 1-17.
- Azimi Aaghbolaagh A, Tahmaasebzaadeh Sheikhlaar D, Mahmoodi F, Taghipoor K. Nomadic Elementary Schools' Curriculum: Threats and Opportunities. *QJOE* 2025; 41 (2) :151-170. <http://qjoe.ir/article-1-3963-fa.html>. [In Persian]
- Farmahini Farahani, M., Madani, S., & Azimi Aqbalag, A. (2021). Phenomenological analysis of teachers' lived experiences of teaching challenges in nomadic primary schools. *Perspectives on Curriculum & Instruction*, 1(2), 33-50
- Hajinaseri, S., & Yazdanpanah, M. (2021). Sociological-institutional Explanation of Nomadic Education in Iran: Case Study Of Qashqai Tribe. *POLITICAL QUARTERLY*, 51(2), 460-435
- Heidari, S., & Bineshifar, F. (2017). Investigating the role of Truman's Point Four Program in nomadic education of Fars. *History of Islam and Iran*, 27(35), 35-55. <https://doi.org/10.22051/hii.2017.11218.1187> [In Persian]

- Heidarzadegan, A., & Sandoghhdaran, M. H. (2017). Educational opportunities for nomadic students in Sistan and Baluchestan province: Equal or unequal. *Educational Planning Studies*, 6(11), 159-175. <https://doi.org/10.22080/eps.2017.1725> [In Persian]
- Krätli, S. (2001). Education provision to nomadic pastoralists: A literature review.
- Madani, S. H., Farmahini Farahani, M., & Rahnama, A. (2024). A Comparative Study of Characteristics of Nomadic Education in Primary Schools of Iran and Nigeria. *Iranian Journal of Comparative Education*, 7(3), 3049-3071.
- Mousavi, F., Kamran Mehr, M., Zarinejad, F., Momivand, K., Hosseini, F., Kazemi, M., & Khani, L. (2025). Analysis of the lived experiences of nomadic teachers regarding the relocation of nomadic students. *Journal of Nomadic Territory Planning Studies*, 5(1), 47-57. [In Persian]
- Tahir, Gidado & Muhammad, Hefsat. (2021). Nomadic Educational Policy: Challenges and Interventions in Nigeria, *Journal of Education*. 14(1), 179-190.

مقاله پژوهشی

مرور نظام مند آموزش عشایری: چیستی، چالش‌ها و راهکارها

طیبه نامداری^{۱*}، پدram صفاری^۲

۱. گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

۲. دانشجوی دکتری تکنولوژی آموزشی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۶

شماره صفحات: ۸۵-۱۰۱

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن
مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید:DOI: 10.22098/ael.2026.193
66.1696

واژه‌های کلیدی:

آموزش عشایری، عدالت آموزشی،
مدارس سیار، کوچ نشینی، مرور نظام
مند.

چکیده

مقدمه و هدف: آموزش عشایری به عنوان یکی از چالش‌برانگیزترین حوزه‌های سیاست‌گذاری عمومی، در تقاطع تلاش برای تحقق عدالت آموزشی و واقعیت‌های زیست‌بوم کوچ‌نشینی قرار دارد که با وجود پیشینه تاریخی و نهادی گسترده، همچنان با پارادوکس‌های عمیق ساختاری و کارکردی مواجه است؛ به‌ویژه در شرایطی که نظام آموزشی رسمی بر معیارهای ایستایی مانند تقویم آموزشی ثابت و حضور مستمر در مدرسه استوار است.

روش‌شناسی پژوهش: پژوهش حاضر با هدف واکاوی نظام‌مند ابعاد سه‌گانه «چیستی»، «چالش‌ها» و «راهکارها»ی این نظام آموزشی، با روش مرور نظام‌مند و رویکرد تحلیل محتوای کیفی، به بررسی و ترکیب یافته‌های ۱۹ سند علمی منتخب در بستر ملی (با تمرکز بر تجارب ایران و ایل قشقایی) و جهانی (با محوریت تجارب نیجریه و کنیا) پرداخته است. اسناد پژوهش به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و داده‌ها با استفاده از فرم فیش‌برداری استخراج و از طریق کدگذاری کیفی تحلیل شدند؛ همچنین برای افزایش اعتبار یافته‌ها از بازبینی همتای پژوهشی استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ماهیت آموزش عشایری در نوسانی تاریخی میان اهداف «کنترل سیاسی و اسکان» (نظیر اصل ۴ ترومن) و اهداف «توسعه‌گرا و عدالت‌محور» (مانند مکتب بهمن‌بیگی) تعریف شده است و امروزه با یک پارادوکس بنیادین روبه‌روست؛ به‌طوری‌که نظام‌های رسمی متصلب، عشایر را به دلیل عدم انطباق با معیارهای ایستایی، شکست‌خورده تلقی می‌کنند. در بُعد چالش‌ها، نتایج حاکی از آن است که «تحریک‌پذیری و کوچ» به عنوان مانع ساختاری اصلی، منجر به گسست یادگیری می‌شود، اما چالش‌های عمیق‌تر شامل «عدم انطباق نهادی» با ساختارهای اجتماعی ایل، «نابرابری شدید در توزیع منابع» و «شکاف دیجیتال» است که مانع بهره‌برداری از فرصت‌های نوین می‌شود. در نهایت، تحلیل راهکارها بیانگر آن است که گذار از مدل‌های ایستا به مدل‌های منعطف و ترکیبی (شامل مدارس سیار، نیمه‌سیار و یادگیری الکترونیکی آفلاین)، همراه با «بومی‌سازی برنامه درسی» و احیای مراکز «تربیت معلم بومی»، تنها مسیر کارآمد برای پایداری این نظام است.

بحث و نتیجه‌گیری: این مطالعه نتیجه می‌گیرد که موفقیت آموزش عشایری نه در تغییر سبک زندگی عشایر، بلکه در چرخش پارادایمی به سمت «انطباق مدرسه با ریتم کوچ» و پذیرش تنوع مدل‌های آموزشی نهفته است.

استناد: نامداری، طیبه؛ و صفاری، پدram. (۱۴۰۵). نظام مند آموزش عشایری: چیستی، چالش‌ها و راهکارها. فصلنامه علمی- پژوهشی رهبری آموزشی کاربردی، ۳(۳)، ۸۵-۱۰۱.

*نویسنده مسئول: طیبه نامداری

نشانی: گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

تلفن: ۰۹۱۸۳۳۱۶۹۳۹

پست الکترونیکی: tnamdari07@gmail.com

مقدمه

تأمین عدالت آموزشی و فراهم‌سازی دسترسی برابر به فرصت‌های یادگیری برای تمامی اقشار جامعه، از جمله بنیادی‌ترین وظایف نظام‌های حکمرانی محسوب می‌شود که باید فارغ از شیوه معیشت و موقعیت جغرافیایی افراد محقق گردد. با این حال، جامعه عشایری به عنوان یکی از قطب‌های جمعیتی مهم کشور که با سبک زندگی تحرک‌پذیر و کوچ‌رو شناخته می‌شوند، همواره با چالش‌های منحصر به فردی در دسترسی به این حق روبرو بوده‌اند و اغلب در حاشیه سیاست‌گذاری‌های کلان آموزشی قرار گرفته‌اند (Jahangiri et al, 2025). این گروه اجتماعی به دلیل ساختار اقتصادی مبتنی بر دامداری و جابجایی‌های فصلی مداوم، نیازمند الگویی از تعلیم و تربیت هستند که بتواند بر محدودیت‌های زمانی و مکانی غلبه کند؛ چرا که مدل‌های آموزشی متداول که بر یکجانشینی استوار هستند، عملاً توانایی پاسخگویی به نیازهای پویای این جوامع را ندارند (Abdoli, 2015). بنابراین، مسئله آموزش عشایری فراتر از یک موضوع صرفاً آموزشی است و به مباحثی نظیر حقوق شهروندی، توسعه پایدار و عدالت اجتماعی گره خورده است که نیازمند توجه ویژه پژوهشگران و سیاست‌گذاران این حوزه می‌باشد.

با وجود افزایش مطالعات در این حوزه، بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها به بررسی‌های موردی، تاریخی یا مدیریتی محدود مانده‌اند و کمتر تلاشی برای ترکیب و یکپارچه‌سازی نظام‌مند این یافته‌ها صورت گرفته است. در بستر تاریخی ایران، پیشینه سوادآموزی در جوامع ایلی نظیر ایل قشقایی، ریشه‌های عمیقی دارد و پیش از شکل‌گیری نهادهای مدرن، عمدتاً در قالب مکتب‌خانه‌ها و یادگیری مبتنی بر تجربه و مشارکت برای بقا صورت می‌گرفت (Nasiri Tayebi & Yazdanpanah, 2023). با ورود ساختارهای مدرن در دوران پهلوی، تلاش شد تا آموزش رسمی جایگزین روش‌های سنتی شود، اما این روند با مداخلات سیاسی و برنامه‌های توسعه‌ای نظیر «اصل ۴ ترومن» جهت‌گیری خاصی پیدا کرد. در این دوره، برنامه‌های توسعه‌ای تحت تأثیر سیاست‌هایی نظیر «اصل چهار ترومن» نیز قرار گرفت که با هدف گسترش آموزش و خدمات فنی در کشورهای در حال توسعه اجرا می‌شد و در ایران نیز بر گسترش مدارس و برنامه‌های آموزشی تأثیر گذاشت (Tahir & Muhammad, 2021). در این دوران، توسعه آموزش عشایری با هدف ضمنی و سیاسی تسهیل فرآیند یکجانشین کردن عشایر و ادغام آن‌ها در ساختار دولت مرکزی دنبال می‌شد که نشان‌دهنده نگاه ابزاری به آموزش در آن مقطع تاریخی است (Heidari & Bineshifar, 2017). با این وجود، ظهور چهره‌هایی مانند محمد بهمن‌بیگی و تأسیس تعلیمات عشایر، رویکردی متفاوت را رقم زد که در آن تلاش می‌شد با اهداف توسعه‌گرا و جامع، ضمن سوادآموزی، به کاهش فاصله طبقاتی و ارتقای منزلت اجتماعی عشایر کمک شود (Abbasi, 2018).

از منظر جامعه‌شناختی و نهادی، پایداری و اثربخشی نظام آموزش عشایری صرفاً به تأسیس مدارس و اعزام معلم محدود نمی‌گردد، بلکه نیازمند آن است که این نهاد با ساختارهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه عشایری تنظیم و متناسب شود. مطالعات موردی در ایل قشقایی نشان می‌دهد که هرگاه نهاد آموزش نتواند خود را با واقعیت‌های زیستی و فرهنگی جامعه میزبان هماهنگ کند و صرفاً بر الگوهای وارداتی اصرار ورزد، کارکرد آن دچار اختلال شده و مشروعیت خود را از دست می‌دهد (Hajinaseri & Yazdanpanah, 2021). این «انطباق نهادی» به معنای آن است که مدرسه باید جزئی از ایل شود، نه عنصری بیگانه که نظم موجود را تهدید می‌کند؛ بنابراین، بقای این سیستم آموزشی در گرو توانایی آن برای انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات ساختاری و نیازهای نوظهور جامعه کوچ‌نشین است.

در سطح بین‌المللی و تطبیقی، تجارب کشورهایی مانند نیجریه و کنیا نشان می‌دهد که چالش آموزش به جمعیت‌های متحرک یک دغدغه جهانی است. در نیجریه، با تأسیس کمیسیون ملی آموزش عشایری، تلاش شده است تا با اتخاذ سیاست‌هایی منعطف، ضمن تأمین حق آموزش و هم‌ترازی عشایر با سایر شهروندان، شیوه زندگی آن‌ها نیز به رسمیت شناخته و حفظ شود. این کشورها با گذار از سیاست‌های انکار کوچ به سمت سیاست‌های انطباقی، از مدل‌های متنوعی مانند مدارس سیار، نیمه‌سیار و حتی ادغام آموزش‌های تخصصی نظیر «آموزش صلح» و مهارت‌های بومی در برنامه درسی استفاده کرده‌اند تا جذابیت و کارایی آموزش را افزایش دهند. همچنین، استفاده از ظرفیت دانشگاه‌ها برای طراحی محتوا و پشتیبانی علمی، الگویی است که در تجارب موفق جهانی برای ارتقای کیفیت آموزش عشایری به کار گرفته شده است (Madani et al, 2025).

ادبیات پژوهشی از وجود یک «پارادوکس بنیادین» در آموزش عشایری سخن می‌گوید؛ به این معنا که نظام‌های آموزشی رسمی که بر مبنای الگوهای یکجانشین و معیارهای ایستایی طراحی شده‌اند، عملکرد آموزشی جوامع عشایری را در شاخص‌هایی مانند ثبت‌نام، حضور و موفقیت تحصیلی ضعیف ارزیابی می‌کنند، در حالی که این ارزیابی بیش از آنکه نشان‌دهنده ناتوانی این جوامع باشد، بازتابی از ناسازگاری ساختاری میان نظام مدرسه‌ای ثابت و شیوه زندگی کوچ‌نشین است (Kratli, 2001).

در نهایت، نظام آموزش عشایری در عصر حاضر با چالش‌های نوین و پیچیده‌ای مواجه است که نیازمند واکاوی دقیق‌تری است. از یک سو، فرهنگ بومی عشایری با تهدیدهایی از جانب برنامه درسی مدارس ابتدایی مواجه است و نتوانسته فرصت‌های زیست‌بوم عشایری را به درستی در محتوای آموزشی ادغام کند (Azimi Aaghbolagh et al, 2024). از سوی دیگر، با وجود پتانسیل بالای فناوری‌های نوین مانند یادگیری سیار و آموزش الکترونیکی آفلاین، شکاف دیجیتال و کمبود زیرساخت‌های فناوری اطلاعات در مناطق عشایری مانع بهره‌برداری مؤثر از این ابزارها شده است (Aderinoye et al, 2007). بنابراین، هدف این پژوهش انجام یک مرور نظام‌مند بر ادبیات موجود به منظور تبیین «چیستی»، «چالش‌ها» و «راهکارهای» آموزش عشایری و ارائه چارچوبی منسجم برای سیاست‌گذاری در این حوزه است.

با توجه به تعدد و پراکندگی پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌های تاریخی، جامعه‌شناختی و مدیریتی، تصویر منسجم و یکپارچه‌ای از ابعاد مختلف آموزش عشایری کمتر ارائه شده است. بخش قابل توجهی از مطالعات موجود به بررسی‌های موردی یا ابعاد خاصی از این پدیده محدود مانده‌اند و کمتر تلاشی برای ترکیب نظام‌مند این یافته‌ها در قالب یک چارچوب تحلیلی جامع صورت گرفته است. از این رو، انجام یک مرور نظام‌مند می‌تواند به سازمان‌دهی دانش موجود و تبیین ابعاد مفهومی، چالش‌ها و راهکارهای آموزش عشایری کمک کند. بر این اساس، این مطالعه به دنبال پاسخگویی به سه سؤال کلیدی است: ۱) ماهیت و چیستی آموزش عشایری در بستر تاریخی و تطبیقی چگونه تعریف می‌شود؟ ۲) مهم‌ترین چالش‌های ساختاری، نهادی و محتوایی پیش روی این نظام کدامند؟ ۳) چه راهکارها و مدل‌های مدیریتی برای غلبه بر این چالش‌ها و بهبود وضعیت آموزش عشایری پیشنهاد شده است؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش اجرا، یک مطالعه مرور نظام‌مند با رویکرد تحلیل محتوای کیفی است. انتخاب این روش بدین منظور صورت گرفته است تا با جمع‌آوری، ارزیابی و ترکیب نظام‌مند شواهد پراکنده موجود در ادبیات پژوهشی (شامل مطالعات تاریخی، پدیدارشناسانه، تطبیقی و سیاست‌گذاری)، چارچوبی منسجم و تلفیقی در خصوص ابعاد سه‌گانه «چیستی»، «چالش‌ها» و «راهکارها»ی آموزش عشایری ارائه گردد.

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه اسناد، مقالات علمی-پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های سیاستی معتبر مرتبط با آموزش عشایری در بستر ملی و جهانی می‌باشد. این اسناد شامل مقالات منتشر شده در پایگاه‌های علمی معتبر (مانند Scopus، Web of Science، SID و Magiran)، گزارش‌های سیاستی نهادهایی نظیر وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، کمیسیون ملی آموزش عشایری نیجریه (NMEC)، و نیز گزارش‌های بین‌المللی مرتبط با آموزش جمعیت‌های کوچ‌نشین بوده است. انتخاب منابع بر اساس معیارهای ورود و خروج پژوهش و به صورت هدفمند انجام شد. معیارهای ورود و خروج منابع به منظور افزایش دقت و انسجام مرور نظام‌مند تعیین شد که خلاصه آن در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱ معیارهای ورود و خروج منابع در مرور نظام‌مند

معیارهای ورود	معیارهای خروج
تمرکز مستقیم بر آموزش عشایری یا آموزش جوامع کوچ‌نشین	منابعی که ارتباط مستقیم با آموزش عشایری ندارند

انتشار در مجلات علمی، گزارش‌های سیاستی معتبر یا پایان‌نامه‌های دانشگاهی	منابع غیرعلمی یا فاقد اعتبار علمی
دسترسی به متن کامل	منابعی که متن کامل آن‌ها در دسترس نبود
انتشار به زبان فارسی یا انگلیسی	منابع به زبان‌های دیگر
ارائه داده، تحلیل یا تجربه مرتبط با چالش‌ها، ساختار یا راهکارهای آموزش عشایری	منابع صرفاً خبری یا فاقد تحلیل پژوهشی

فرآیند انتخاب منابع بر اساس دستورالعمل PRISMA انجام شد. در مرحله شناسایی، تعداد ۱۸۵ منبع از پایگاه‌های داده استخراج گردید. پس از حذف موارد تکراری و منابع نامرتبط، ۲۴ منبع برای ارزیابی متن کامل بررسی شد و در نهایت ۱۹ سند بر اساس معیارهای ورود انتخاب شدند.

شکل ۱. نمودار پریزما

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، فیش‌برداری ساختاریافته و مطالعه کتابخانه‌ای بوده است. اسناد انتخاب شده به عنوان «داده‌های خام» تلقی شده و تمامی واحدهای معنایی مرتبط با سؤالات پژوهش (شامل تعاریف، آمارها، چالش‌های ذکر شده و راهکارهای پیشنهادی) از متن آن‌ها استخراج گردید.

جدول ۲ مشخصات منابع مورد بررسی

ردیف	نام نویسندگان	سال انتشار	عنوان پژوهش	نوع مطالعه
۱	حسینی و صادقی	۱۴۰۴	برداشتی نو از مبانی فکری محمد بهمن‌بیگی	تحلیلی - فلسفی
۲	عظیمی آق‌بلاغ و همکاران	۱۴۰۴	تحلیل برنامه درسی در مدارس دوره ابتدایی عشایری: تهدیدها و فرصت‌ها	تحلیل محتوای کیفی
۳	موسوی و همکاران	۱۴۰۴	واکوی تجارب زیسته معلمان عشایری از جابجایی دانش‌آموزان کوچ‌رو	کیفی (پدیدارشناسی)
۴	عظیمی آق‌بلاغ و همکاران	۱۴۰۳	طراحی و اعتبار سنجی چارچوب پیشنهادی برنامه درسی دوره اول ابتدایی در مدارس عشایری	تلفیقی
۵	قنبری و همکاران	۱۴۰۳	مقایسه تأثیرگذاری روش‌های نوین و سنتی آموزشی در کلاس‌های چندپایه مناطق روستایی عشایری	مروری - مقایسه‌ای
۶	نصیری طیبی و یزدان‌پناه	۱۴۰۱	تحلیلی بر سوادآموزی در ایل قشقایی پیش از آموزش	تاریخی - تحلیلی

	عشایری			
۷	عباسی	۱۳۹۷	بررسی و تحلیل اهداف تعلیم و تربیت عشایر با تکیه بر دیدگاه‌های تربیتی بهمن‌بیگی	تحلیل محتوای کیفی
۸	حیدرزادگان و صندوقداران	۱۳۹۶	فرصت‌های آموزشی دانش‌آموزان عشایر استان سیستان و بلوچستان برابر یا نابرابر	توصیفی - پیمایشی
۹	حیدری و بینشی‌فر	۱۳۹۶	بررسی نقش اصل ۴ ترومن در آموزش و پرورش عشایری فارس	تاریخی - تحلیلی
۱۰	عبدلی	۱۳۹۴	چالش کوچ عشایر و مدارس عشایری	مروری - تحلیلی
۱۱	Jahangiri et al.	2025	چالش‌های آموزش عشایری در خوزستان: شناسایی، طبقه‌بندی و ارائه الگوی مدیریت	کیفی (داده‌بنیاد)
۱۲	Madani et al.	2024	مطالعه تطبیقی ویژگی‌های تعلیمات عشایری در مدارس ابتدایی ایران و نیجریه	تطبیقی
۱۳	Rahimi Pordanjani et al.	2023	شناسایی و اولویت‌بندی نیازهای آموزشی دانش‌آموزان پیش‌دبستانی عشایری	ترکیبی (آمیخته)
۱۴	Farmahini Farahani et al.	2021	تحلیل پدیدارشناسانه تجارب زیسته آموزگاران از چالش‌های آموزش در مدارس ابتدایی عشایری	کیفی (پدیدارشناسی)
۱۵	Hajinaseri & Yazdanpanah	2021	تبیین جامعه‌شناختی نهادی آموزش عشایری در ایران: مطالعه موردی ایل قشقایی	کیفی (مطالعه موردی/نهادی)
۱۶	Tahir & Muhammad	2021	سیاست‌های آموزش عشایری: چالش‌ها و مداخلات در نیجریه	تحلیل سیاست‌گذاری / مروری
۱۷	Koissaba	2017	آموزش برای همه: دیدگاه‌ها و چالش‌های مدارس سیار در کنیا	تکننگاری / مطالعه موردی
۱۸	Aderinoye et al.	2007	تلفیق آموزش سیار در برنامه آموزش عشایری نیجریه	مروری
۱۹	Krätli	2001	فراهم سازی آموزش برای چوپانان عشایر: یک مرور ادبیات پژوهشی	مرور ادبیات

برای تحلیل داده‌های استخراج شده، از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی استفاده شد. در مرحله کدگذاری باز، تمامی ۱۹ منبع منتخب به‌دقت مطالعه شدند و گزاره‌های کلیدی که حاوی اطلاعات مرتبط با سؤالات پژوهش بودند، شناسایی و برچسب‌گذاری شدند. در گام دوم، کدهای باز بر اساس قرابت معنایی و موضوعی دسته‌بندی شدند تا مقوله‌های سطح بالاتر شکل گیرند. در مرحله نهایی، مقوله‌های

محوری در قالب سه بُعد اصلی پژوهش (چیستی، چالش‌ها و راهکارها) یکپارچه شدند و چارچوب مفهومی نهایی بر اساس الگوهایی تکرارشونده در داده‌ها استخراج گردید. بخشی از فرآیند کدگذاری و نحوه شکل‌گیری مقوله‌ها در جدول ۲ به صورت نمونه ارائه شده است.

جدول ۳ نمونه فرآیند کدگذاری استقرایی

گزاره استخراج‌شده از منبع	کد اولیه	مقوله فرعی	مقوله اصلی
جابجایی مکرر موجب وقفه در یادگیری می‌شود (عبدلی، ۱۳۹۴)	گسست آموزشی ناشی از کوچ	ناپایداری حضور دانش‌آموز	چالش‌های ساختاری
برنامه درسی با فرهنگ بومی همخوان نیست (عظیمی آقبلاغ و همکاران، ۱۴۰۴)	ناسازگاری محتوای درسی	چالش برنامه درسی	چالش‌های محتوایی
مدارس سیار می‌توانند دسترسی را افزایش دهند (Koissaba, 2017)	مدرسه سیار	راهکار انعطاف‌پذیر	راهکارهای اجرایی

برای افزایش اعتبار یافته‌ها، از راهبردهایی نظیر قابلیت ردیابی (ارجاع مستقیم به منابع اصلی)، مقایسه مستمر داده‌ها در فرآیند کدگذاری و بازبینی هم‌تا استفاده شد. بدین منظور، تمامی یافته‌ها مستقیماً به منابع اصلی ارجاع داده شده‌اند تا امکان بازبینی فراهم باشد. همچنین، استفاده از منابع متنوع با رویکردهای گوناگون (مانند مطالعات پدیدارشناسانه، تاریخی و تطبیقی در کنار هم) و تلفیق دیدگاه‌های مختلف (پژوهشگر، معلم، سیاست‌گذار)، موجب افزایش غنا و اعتبار تحلیل نهایی شده است.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش بر اساس تحلیل محتوای کیفی اسناد منتخب استخراج شد. در فرآیند کدگذاری، مجموعاً ۹۴ گزاره مفهومی از ۱۹ منبع علمی استخراج گردید که پس از کدگذاری باز به ۲۶ کد اولیه تقلیل یافت. در مرحله کدگذاری محوری، این کدها در قالب ۱۱ مقوله فرعی دسته‌بندی شدند و در نهایت طی کدگذاری انتخابی در سه مقوله اصلی شامل «ماهیت آموزش عشایری»، «چالش‌های نظام آموزش عشایری» و «راهکارهای بهبود و مدیریت آموزش عشایری» سازمان‌دهی شدند.

پاسخ به سوال اول: ماهیت و بستر شکل‌گیری آموزش عشایری

تحلیل محتوای منابع منتخب نشان داد که ماهیت آموزش عشایری را می‌توان در قالب سه مقوله اصلی تبیین کرد: «ماهیت پارادوکسیکال آموزش عشایری»، «ماهیت هویتی - فرهنگی» و «ماهیت نهادی و سیاستی». این مقوله‌ها از ترکیب مجموعه‌ای از کدهای مفهومی استخراج‌شده از مطالعات پیشین به دست آمدند.

نخستین مقوله، «ماهیت پارادوکسیکال آموزش عشایری» است. تحلیل داده‌ها نشان داد که در بسیاری از مطالعات، نوعی تضاد میان شاخص‌های رسمی نظام آموزشی و توانمندی‌های واقعی جوامع عشایری مشاهده می‌شود. از یک سو، نظام‌های آموزشی رسمی عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان عشایری را بر اساس معیارهای مدرسه‌محور ارزیابی می‌کنند و در نتیجه آنان را در زمره گروه‌های دارای عملکرد ضعیف قرار می‌دهند؛ اما از سوی دیگر، همین جوامع در زندگی واقعی دارای مهارت‌های پیچیده‌ای در حوزه‌هایی نظیر مدیریت منابع طبیعی، دامداری و سازگاری با محیط هستند. این دوگانگی در پژوهش‌هایی مانند Krätli (۲۰۰۱) و Hajinaseri & Yazdanpanah (۲۰۲۱) به عنوان یکی از ویژگی‌های بنیادین آموزش عشایری مطرح شده است.

مقوله دوم، «ماهیت هویتی - فرهنگی آموزش عشایری» است. یافته‌های تحلیل نشان داد که در بسیاری از مطالعات، آموزش عشایری نه صرفاً به عنوان ابزاری برای انتقال دانش رسمی، بلکه به عنوان ابزاری برای حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی جوامع کوچ‌نشین در نظر گرفته شده است. در این چارچوب، پیوند میان آموزش، طبیعت و شیوه زندگی عشایری اهمیت ویژه‌ای دارد و هدف آموزش، ایجاد توازن میان سوادآموزی و حفظ اصالت فرهنگی تلقی می‌شود. این دیدگاه در مطالعاتی مانند حسینی و صادقی (۱۴۰۴) و عباسی (۱۳۹۷) مورد تأکید قرار گرفته است.

مقوله سوم، «ماهیت نهادی و سیاستی آموزش عشایری» است. تحلیل داده‌ها نشان داد که شکل‌گیری و تداوم این نوع آموزش تا حد زیادی تحت تأثیر سیاست‌های کلان و ساختارهای نهادی قرار داشته است. بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد که در دوره‌هایی، توسعه آموزش عشایری با اهداف سیاسی و مدیریتی همراه بوده و در برخی موارد به عنوان ابزاری برای مدیریت جمعیت‌های کوچ‌نشین مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که کشورهایی مانند نیجریه و کنیا تلاش کرده‌اند با ایجاد ساختارهای نهادی خاص و استفاده از مدل‌های متنوع آموزشی، دسترسی عشایر به آموزش را افزایش دهند (Tahir & Muhammad, 2021).

در مجموع، تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزش عشایری نهادی چندبعدی است که در تقاطع ملاحظات فرهنگی، ساختارهای نهادی و سیاست‌های آموزشی شکل گرفته و بدون توجه همزمان به این ابعاد، درک ماهیت آن امکان‌پذیر نخواهد بود. مقوله‌ها و کدهای استخراج‌شده از تحلیل داده‌ها در جدول زیر ارائه شده است.

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای مفهومی	منابع
ماهیت پارادوکسیکال	تضاد مدرسه رسمی و زندگی کوچ	شکست آماری در آموزش رسمی؛ مهارت‌های زیستی بالا	Krätli 2001
ماهیت هویتی فرهنگی	حفظ فرهنگ عشایری	پیوند آموزش و طبیعت؛ حفظ هویت ایل	حسینی و صادقی ۱۴۰۴
ماهیت نهادی	وابستگی به ساختار اجتماعی	انطباق با ساختار ایل؛ نقش سیاست‌های دولتی	Hajinaseri 2021
ماهیت تاریخی	تحول نظام سوادآموزی	گذار از مکتب‌خانه به مدرسه رسمی	نصیری طیبی ۱۴۰۱
ماهیت عدالت‌محور	دسترسی برابر به آموزش	غلبه بر موانع جغرافیایی	Madani 2024

پاسخ به سوال دوم: چالش‌های نظام آموزش عشایری

تحلیل محتوای منابع منتخب نشان داد که چالش‌های آموزش عشایری را می‌توان در قالب چند مقوله اصلی دسته‌بندی کرد. در فرایند کدگذاری، مجموعه‌ای از کدهای مفهومی مرتبط با مشکلات ساختاری، محتوایی و اجرایی نظام آموزش عشایری استخراج شد که در نهایت در سه مقوله اصلی شامل «نابرابری ساختاری»، «شکاف محتوایی برنامه‌های درسی» و «ناپایداری و محدودیت‌های محیطی آموزش» سازمان‌دهی گردید.

نخستین مقوله استخراج‌شده از تحلیل داده‌ها «نابرابری ساختاری در دسترسی به آموزش» است. بررسی مطالعات نشان می‌دهد که دانش‌آموزان عشایری در مقایسه با سایر گروه‌های جمعیتی با محدودیت‌های بیشتری در دسترسی به زیرساخت‌های آموزشی، معلمان متخصص و امکانات آموزشی مواجه هستند. پراکندگی جغرافیایی سکونتگاه‌های عشایری، کمبود مدارس ثابت و محدودیت منابع انسانی از

جمله عواملی هستند که به تشدید این نابرابری منجر می شوند. برخی پژوهش ها نشان می دهند که این شرایط موجب افزایش نرخ ترک تحصیل و کاهش فرصت های آموزشی در میان دانش آموزان عشایری شده است (Heidarzadegan & Sandoghgaran, 2017).

مقوله دوم «شکاف محتوایی برنامه های درسی» است. تحلیل منابع نشان داد که یکی از چالش های مهم آموزش عشایری، عدم انطباق برنامه های درسی رسمی با شرایط فرهنگی و اقتصادی زندگی عشایری است. بسیاری از برنامه های آموزشی بر اساس الگوی مدارس شهری طراحی شده اند و کمتر به مهارت ها، دانش بومی و نیازهای واقعی زندگی کوچ نشینی توجه دارند. این عدم تناسب می تواند موجب کاهش انگیزه تحصیلی دانش آموزان و فاصله گرفتن آموزش از واقعیت های زندگی آنان شود (Rahimi, 2023).

سومین مقوله «ناپایداری آموزشی ناشی از شرایط محیطی و شیوه زندگی کوچ نشینی» است. کوچ فصلی، جابه جایی مداوم خانوارهای عشایری و فاصله زیاد سکونتگاه ها از مراکز آموزشی از جمله عواملی هستند که فرایند آموزش را با اختلال مواجه می کنند. این شرایط می تواند موجب وقفه در روند یادگیری، کاهش استمرار حضور دانش آموزان در مدرسه و دشواری در مدیریت نظام آموزشی شود. پژوهش های مختلف نشان داده اند که نظام های آموزشی در بسیاری از کشورها برای مواجهه با این مسئله ناچار به استفاده از مدل های انعطاف پذیر آموزشی شده اند (Mousavi, 2025).

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای مفهومی	منابع
نابرابری ساختاری	کمبود زیرساخت آموزشی	کمبود مدارس؛ کمبود تجهیزات آموزشی	حیدرزادگان ۱۳۹۶
نابرابری ساختاری	کمبود منابع انسانی	کمبود معلمان متخصص؛ جابه جایی معلمان	Tahir 2021
شکاف محتوایی	عدم انطباق برنامه درسی	عدم توجه به دانش بومی؛ فاصله با زندگی عشایری	عظیمی آقبلاغ ۱۴۰۴
شکاف محتوایی	کاهش انگیزه تحصیلی	بی ارتباطی آموزش با معیشت عشایری	Rahimi 2023
ناپایداری آموزشی	کوچ فصلی	غیبت دانش آموزان؛ وقفه در آموزش	عبدلی ۱۳۹۴
ناپایداری آموزشی	پراکندگی جغرافیایی	فاصله زیاد سکونتگاه ها از مدارس	موسوی ۱۴۰۴

در مجموع، یافته های این بخش نشان می دهد که چالش های آموزش عشایری صرفاً به محدودیت های جغرافیایی یا زیرساختی محدود نمی شود، بلکه ترکیبی از عوامل ساختاری، محتوایی و محیطی در شکل گیری این مسائل نقش دارند. بنابراین، طراحی سیاست های آموزشی مؤثر برای جوامع عشایری مستلزم توجه همزمان به این ابعاد و ایجاد رویکردهای انعطاف پذیر در نظام آموزشی است.

پاسخ به سوال سوم: راهکارهای بهبود و مدیریت آموزش عشایری

تحلیل محتوای منابع منتخب نشان داد که راهکارهای بهبود آموزش عشایری را می توان در قالب چند مقوله اصلی دسته بندی کرد. در فرایند کدگذاری، مجموعه ای از پیشنهادها و راهبردهای مطرح شده در مطالعات مختلف استخراج شد که پس از طبقه بندی در سه مقوله اصلی شامل «انعطاف پذیری ساختاری نظام آموزشی»، «بومی سازی برنامه های درسی» و «تقویت سرمایه انسانی در آموزش عشایری» سازمان دهی گردید.

نخستین مقوله استخراج شده «انعطاف پذیری ساختاری نظام آموزشی» است. تحلیل داده ها نشان داد که بسیاری از پژوهش ها بر ضرورت استفاده از الگوهای متنوع و انعطاف پذیر آموزشی برای پاسخگویی به شرایط خاص زندگی عشایری تأکید دارند. از آنجا که کوچ فصلی و پراکندگی جغرافیایی سکونتگاه های عشایری می تواند مانع استمرار حضور دانش آموزان در مدارس ثابت شود، استفاده از الگوهایی مانند

مدارس سیار، مدارس نیمه‌سیار و مدارس شبانه‌روزی به عنوان راهکارهای مهم مطرح شده است. این مدل‌ها می‌توانند امکان دسترسی پایدارتر به آموزش را برای دانش‌آموزان عشایری فراهم کنند (Kadkhoda et al, 2024)

مقوله دوم «بومی‌سازی برنامه‌های درسی» است. یافته‌های تحلیل نشان می‌دهد که یکی از راهکارهای مهم برای افزایش اثربخشی آموزش عشایری، انطباق محتوای آموزشی با فرهنگ، محیط طبیعی و نیازهای معیشتی جوامع عشایری است. در این رویکرد، تلاش می‌شود علاوه بر آموزش مهارت‌های پایه مانند خواندن و نوشتن، به انتقال دانش بومی و مهارت‌های مرتبط با زندگی عشایری نیز توجه شود. چنین رویکردی می‌تواند موجب افزایش انگیزه یادگیری و تقویت ارتباط میان مدرسه و زندگی واقعی دانش‌آموزان شود.

مقوله سوم «تقویت سرمایه انسانی در آموزش عشایری» است. تحلیل مطالعات نشان می‌دهد که کیفیت آموزش در مناطق عشایری تا حد زیادی به توانمندی و ثبات نیروی انسانی آموزشی وابسته است. در این زمینه، بومی‌گزینی معلمان، آموزش تخصصی معلمان برای فعالیت در مناطق عشایری و ایجاد مشوق‌های شغلی برای ماندگاری معلمان در این مناطق از جمله راهکارهای مهم مطرح شده در پژوهش‌ها هستند. این اقدامات می‌توانند به بهبود کیفیت آموزش و افزایش پایداری نظام آموزشی در مناطق عشایری کمک کنند.

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای مفهومی	منابع
انعطاف‌پذیری ساختاری	تنوع مدل‌های مدرسه	مدارس سیار؛ مدارس نیمه‌سیار؛ مدارس شبانه‌روزی	Koissaba 2017
انعطاف‌پذیری ساختاری	استفاده از فناوری	آموزش از راه دور؛ استفاده از فناوری‌های آموزشی	Tahir 2021
بومی‌سازی برنامه درسی	انطباق محتوا با زندگی عشایری	توجه به مهارت‌های معیشتی؛ پیوند آموزش با محیط طبیعی	Rahimi 2023
بومی‌سازی برنامه درسی	توجه به فرهنگ بومی	حفظ زبان و فرهنگ عشایری	حسینی و صادقی ۱۴۰۴
تقویت سرمایه انسانی	بومی‌گزینی معلمان	استخدام معلمان بومی	موسوی ۱۴۰۴
تقویت سرمایه انسانی	آموزش تخصصی معلمان	آموزش برای تدریس در مناطق عشایری	عبدلی ۱۳۹۴

در مجموع، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که بهبود نظام آموزش عشایری نیازمند رویکردی چندبعدی است که همزمان به اصلاح ساختارهای آموزشی، بومی‌سازی محتوای درسی و تقویت نیروی انسانی توجه داشته باشد. اتخاذ چنین رویکردی می‌تواند زمینه‌ساز افزایش عدالت آموزشی و ارتقای کیفیت یادگیری در میان جوامع عشایری شود.

بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای منابع، می‌توان رابطه میان ماهیت آموزش عشایری، چالش‌های آن و راهکارهای بهبود این نظام آموزشی را در قالب یک مدل مفهومی تبیین کرد. در این مدل، ماهیت چندبعدی آموزش عشایری که شامل ابعاد فرهنگی، نهادی و اجتماعی است، زمینه‌ساز شکل‌گیری مجموعه‌ای از چالش‌های ساختاری، محتوایی و محیطی می‌شود. در مقابل، راهکارهایی نظیر انعطاف‌پذیری ساختاری نظام آموزشی، بومی‌سازی برنامه‌های درسی و تقویت سرمایه انسانی می‌توانند به کاهش این چالش‌ها و بهبود کارآمدی نظام آموزش عشایری کمک کنند.

ماهیت آموزش عشایری	چالش‌ها	راهکارها
• پارادوکسیکال • هویتی - فرهنگی • نهادی - سیاسی	• نابرابری ساختاری • شکاف محتوایی برنامه درسی • ناپایداری آموزشی	• انعطاف پذیری ساختاری • بومی سازی برنامه درسی • تقویت سرمایه انسانی

شکل ۱ مدل مفهومی آموزش عشایری بر اساس یافته‌های پژوهش

بحث و نتیجه گیری

واکاوی نظام‌مند یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ماهیت آموزش عشایری را می‌توان در سه بعد پارادوکسیکال، هویتی - فرهنگی و نهادی تحلیل کرد. یکی از مهم‌ترین نتایج پژوهش، وجود نوعی پارادوکس میان معیارهای آموزش رسمی و واقعیت‌های زندگی عشایری است؛ به گونه‌ای که نظام آموزشی مبتنی بر ساختارهای ثابت طراحی شده، در حالی که زندگی عشایری مبتنی بر تحرک و سازگاری با محیط است. این یافته با تحلیل Krätli (2001) همخوانی دارد که نشان می‌دهد عملکرد ضعیف آماری دانش‌آموزان عشایری در مدارس رسمی لزوماً به معنای ضعف توانمندی‌های آنان نیست، بلکه ناشی از عدم انطباق ساختار آموزشی با شیوه زندگی آنان است. همچنین بررسی تجربه آموزش عشایری در ایران نشان می‌دهد که این نظام همواره میان اهداف توسعه آموزشی و ملاحظات مدیریتی و سیاسی در نوسان بوده است (Heidari & Bineshifar, 2017).

در تحلیل چالش‌های آموزش عشایری، یافته‌ها سه مقوله اصلی «نابرابری ساختاری»، «شکاف محتوایی برنامه درسی» و «ناپایداری آموزشی» را نشان داد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مدارس عشایری در بسیاری از مناطق با محدودیت زیرساخت‌های آموزشی، کمبود معلم و پراکندگی جغرافیایی سکونتگاه‌ها مواجه هستند؛ مسئله‌ای که می‌تواند به نابرابری در فرصت‌های آموزشی منجر شود. یافته‌های Heidarzadegan & Sandoghhdaran (2017) نیز نشان می‌دهد که در برخی استان‌های ایران، دانش‌آموزان عشایری از نظر دسترسی به امکانات آموزشی در شرایط نابرابر نسبت به سایر گروه‌های دانش‌آموزی قرار دارند. علاوه بر این، یکی از چالش‌های مهم آموزش عشایری «شکاف محتوایی برنامه درسی» است؛ به این معنا که برنامه‌های درسی رسمی اغلب بر اساس شرایط مدارس شهری طراحی شده‌اند و کمتر با نیازهای فرهنگی و معیشتی جوامع عشایری انطباق دارند. نتایج پژوهش Azimi Aghbolagh و همکاران (۲۰۲۴) نیز بر ضرورت بازنگری در چارچوب برنامه درسی مدارس عشایری تأکید دارد.

در بخش راهکارها، یافته‌های پژوهش بر اهمیت «انعطاف‌پذیری ساختاری نظام آموزشی»، «بومی‌سازی برنامه‌های درسی» و «تقویت سرمایه انسانی» تأکید دارد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که استفاده از مدل‌های متنوع آموزشی مانند مدارس سیار، نیمه‌سیار و آموزش مبتنی بر فناوری می‌تواند به کاهش محدودیت‌های ناشی از پراکندگی جغرافیایی کمک کند. تجربه برخی کشورها نیز نشان می‌دهد که استفاده از مدل‌های آموزشی انعطاف‌پذیر می‌تواند دسترسی به آموزش را در میان جوامع کوچ‌نشین افزایش دهند. همچنین مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که بومی‌سازی برنامه درسی و توجه به مهارت‌های مرتبط با زندگی عشایری می‌تواند به افزایش مشارکت و انگیزه یادگیری دانش‌آموزان کمک کند (Maleki, 2025).

جمع‌بندی نهایی این پژوهش نشان می‌دهد که آموزش عشایری پدیده‌ای چندبعدی است که ماهیت آن در تعامل میان عوامل فرهنگی، اجتماعی و نهادی شکل می‌گیرد. تحلیل یافته‌ها نشان داد که چالش‌های اصلی این نظام آموزشی در سه مقوله «نابرابری ساختاری»، «شکاف محتوایی برنامه درسی» و «ناپایداری آموزشی» قابل تبیین است. در مقابل، راهکارهای بهبود این نظام نیز در قالب سه جهت‌گیری

اصلی شامل «انعطاف‌پذیری ساختاری نظام آموزشی»، «بومی‌سازی برنامه‌های درسی» و «تقویت سرمایه انسانی» قابل طرح است. بر این اساس، بهبود آموزش عشایری مستلزم توجه همزمان به شرایط زیست فرهنگی عشایر، اصلاح ساختارهای مدیریتی و طراحی برنامه‌های درسی متناسب با نیازهای این جوامع است.

پیشنهادهای کاربردی پژوهش

در نهایت، مبتنی بر یافته‌های این مرور نظام‌مند، پیشنهادات کاربردی و پژوهشی ذیل ارائه می‌گردد. در سطح کاربردی، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران با پذیرش رسمی تنوع مدل‌های آموزشی، مجوز ایجاد «مدارس ترکیبی» (تلفیق حضوری و مجازی آفلاین) را صادر کنند و در تدوین برنامه درسی، با تشکیل کارگروه‌های بومی، دروسی متناسب با مهارت‌های زندگی عشایری (دامپروری مدرن، صنایع دستی، بهداشت محیط) را در برنامه رسمی بگنجانند. همچنین احیای مراکز تربیت معلم ویژه عشایر برای جذب نیروهای بومی و تجهیز مدارس سیار به پنل‌های خورشیدی برای استفاده از تبلت‌های آموزشی ضروری است. در سطح پژوهشی، با توجه به خلأهای موجود، انجام مطالعات «پدیدارشناسانه» برای درک عمیق‌تر تجربه زیسته دانش‌آموزان از تعارض خانه و مدرسه، و همچنین پژوهش‌های «ارزشیابی مداخله‌ای» برای سنجش اثربخشی واقعی ابزارهای یادگیری سیار در مناطق فاقد اینترنت، پیشنهاد می‌گردد.

ملاحظات اخلاقی

تمامی اصول اخلاقی در این مقاله در نظر گرفته شده است.

حامی مالی

این مقاله هیچگونه حامی مالی نداشته است.

تعارض منافع

مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

References

- Abbasi, A. (2018). Investigation and analysis of nomadic education goals based on Bahmanbeigi's educational viewpoints: Qualitative content analysis. *Research in Teaching*, 6(3), 123-146. [In Persian]
- Abdoli, M. (2015). The challenge of nomadic migration and nomadic schools. *Theory and Practice in Curriculum*, 3(5), 5-22. <https://sid.ir/paper/241880/fa> [In Persian]
- Aderinoye, R. A., Ojokheta, K. O., & Olojede, A. A. (2007). Integrating mobile learning into nomadic education programme in Nigeria: Issues and perspectives. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 8(2), 1-17.
- Azimi Aghbolagh, A., Tahmasbzadeh Sheikhlar, S., Mahmoudi, F., & Taghipour, K. (2024). Design and validation of the proposed curriculum framework for the first elementary cycle in nomadic schools. *Journal of Curriculum Studies*, 19(74), 69-79. [In Persian]
- Azimi Aaghbolaagh A, Tahmaasebzaadeh Sheikhlaar D, Mahmoodi F, Taghipoor K. (2025). Nomadic Elementary Schools' Curriculum: Threats and Opportunities. 41 (2) :151-170. <http://qjoe.ir/article-1-3963-fa.html>. [In Persian]
- Farmahini Farahani, M., Madani, S., & Azimi Aqbalag, A. (2021). Phenomenological analysis of teachers' lived experiences of teaching challenges in nomadic primary schools. *Perspectives on Curriculum & Instruction*, 1(2), 33-50.

- Ghanbari, Y., Jahanipour, Z., & Jahandar Shamami, L. (2024). Comparison of the effectiveness of modern and traditional teaching methods in multi-grade classes in rural nomadic schools. *Sexual and Psychological Disorders (Abnormal Psychology with Emphasis on Sexual Disorders)*, 2(2), e198877. [In Persian]
- Hajinaseri, S., & Yazdanpanah, M. (2021). Sociological-institutional Explanation of Nomadic Education in Iran: Case Study Of Qashqai Tribe. *POLITICAL QUARTERLY*, 51(2), 460-435.
- Heidari, S., & Bineshifar, F. (2017). Investigating the role of Truman's Point Four Program in nomadic education of Fars. *History of Islam and Iran*, 27(35), 35-55. <https://doi.org/10.22051/hii.2017.11218.1187> [In Persian]
- Heidarzadegan, A., & Sandoghhdaran, M. H. (2017). Educational opportunities for nomadic students in Sistan and Baluchestan province: Equal or unequal. *Educational Planning Studies*, 6(11), 159-175. <https://doi.org/10.22080/eps.2017.1725> [In Persian]
- Hosseini, S. M. H., & Sadeghi, V. (2025). A new interpretation of Mohammad Bahmanbeigi's intellectual foundations. *Journal of History, Politics and Media*, 29(8), 49-59. [In Persian]
- Jahāngiri, M. R., Farhādi Rād, H., & Khalife, G. (2025). Challenges of Nomadic Education in Khuzestān: Identification, Categorization, and Developing a Management model. *Journal of Educational Innovations*, 24(2), 79-100.
- Kadkhoda, M. , MahdiZadeh, I. , Pourshafei, H. and Ghasemi, S. A. (2024). Explaining the organizational well-being factors of primary education teachers. *Applied Educational Leadership*, 5(4), 48-68. doi: 10.22098/ael.2024.15335.1448
- Koissaba, B. R. (2017). EDUCATION FOR ALL: PROSPECTS AND CHALLENGES OF MOBILE SCHOOLS, MOBILE EDUCATION, AND E-LEARNING FOR THE NOMADIC PASTORALISTS IN KENYA (2017).
- Krätli, S. (2001). Education provision to nomadic pastoralists: A literature review.
- Madani, S. H., Farmahini Farahani, M., & Rahnama, A. (2024). A Comparative Study of Characteristics of Nomadic Education in Primary Schools of Iran and Nigeria. *Iranian Journal of Comparative Education*, 7(3), 3049-3071.
- Maleki, B. (2025). Cultural sustaining Leadership Model of the School with Emphasis on "Culture of Care". *Applied Educational Leadership*, 6(2), 1-21. doi: 10.22098/ael.2025.16205.1497
- Mousavi, F., Kamran Mehr, M., Zarinejad, F., Momivand, K., Hosseini, F., Kazemi, M., & Khani, L. (2025). Analysis of the lived experiences of nomadic teachers regarding the relocation of nomadic students. *Journal of Nomadic Territory Planning Studies*, 5(1), 47-57. [In Persian]
- Nasiri Tayebi, M., & Yazdanpanah, L. (2023). Analysis of literacy in the Qashqai tribe before nomadic education. *Anthropology Letter*, 19(35), 277-287. [In Persian]
- Rahimi Pordanjani, Y., Fayaz, I., & Sadeghi, A. (2023). Identifying and Prioritizing the Educational Needs of Nomadic Preschool Students: Mixed Method Research. *Educational and Scholastic studies*, 12(2), 323-297.
- Tahir, Gidado & Muhammad, Hefsat. (2021). Nomadic Educational Policy: Challenges and Interventions in Nigeria, *Journal of Education*. 14(1), 179-190.